

Котлова Л.О. Чесність як моральна категорія / Л.О.Котлова, С.А.Котловий // «Глобалізований світ : випробовування людського буття» : Міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня 2017 року : [матеріали доповідей та виступів] / редколю М.А. Козловець [та ін.] – Житомир : Вид-во Євенок О.О., 2017. – С. 123-125.

Людмила Котлова,
Сергій Котловий
(Житомир, Україна)

123

ЧЕСНІСТЬ ЯК МОРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ

Перед психолого-педагогічною наукою стоять завдання визначення оптимальних умов для особистісного розвитку дитини, що росте, в тому числі психологічних механізмів свідомого прийняття дитиною моральних норм, перетворення їх в ефективний регулятор її поведінки, відносин з іншими людьми.

Особливе значення в контексті особистісного розвитку набуває таке моральне якість як правдивість. Актуальність його вивчення пов'язана зі значними змінами суспільної свідомості українців в сучасних соціально-економічних умовах. В нашій країні тривалий час існував розрив між державною ідеологією і психологією людей, що виразилося в «подвійності» морального розвитку членів суспільства. Фактично існували дві системи моралі - «мораль для інших», що відображає рівень ідеологічних вимог і санкцій громадських інститутів, - і «мораль для себе», що формується на основі життєвого досвіду і існує у формі особистісних механізмів регуляції соціальної поведінки.

Атмосфера «роздвоєності» моральних норм впливала на розвиток особистості, формуючи в певній мірі уявлення про брехливість як норму життя.

Сьогоднішні зміни в політичному житті, в соціально-економічному розвитку «зняли» протиставлення офіційної і життєвої моралі. Суспільна свідомість стало характеризуватися більшою відкритістю, а практично знецінена в минулому моральна норма «правдивість» отримала можливості розвитку. При цьому правдивість як якість особистості знайшло сприятливе соціальне підґрунтя для свого становлення у зростаючого покоління.

Сутність правдивості, її структура, види та форми, фактори, що впливають на формування правдивості, розкриваються в філософській літературі, де розглядається співвідношення правдивості і таких етичних категорій як «добро», «справедливість», «відповідальність», «совість», «чесність». При цьому виявляється специфічність етичної категорії «права», її відмінність від гносеологічних категорій «істина», «оман». Визначається соціальна обумовленість правдивості, особливості її функціонування в системі моралі (Н. Белова, Д. Дубровський, С. Єфімов, Н. Кулматов, В. Печенев тощо) [2].

У вітчизняній і зарубіжній психології правдивість розглядається як моральне якість особистості (Л. Кольберг, М. Мей,

124

Ж. Піаже, Х.Хартшорн, Л. Запорожець, Н. Максимова, В. Мухіна, В. Обухов, та ін.) [1; 3; 5; 6].

У дослідженнях Д. Шимановського (1975), Д. Дубровського (1989, 1990, 1994) в якості основної ознаки правдивості виділяється відповідність висловлюваного знання не фактам дійсності, а думкам, в яких ця дійсність відображена [2; 6].

Д. Дубровський вважає, що будь-який зміст, який розглядається суб'єктом як правда, у всіх нетривіальних випадках є неповним, що вимагає доповнень знаннями, з

чого впливає, що повна правда - це ідеал, до якого спрямована індивідуальна і суспільна свідомість. Таким чином виходить, що переважаючим у феномені правдивості є морально-комунікативний аспект. Іншими словами, говорити про правдивість або брехливість суб'єкта можна, оцінивши співвідношення обсягу знань, наявних у суб'єкта, і знань, що містяться в повідомленні [1].

Іншим важливим моментом, який відзначається Д. Дубровським, є факт присутності в «правді» певного знання і його оцінки. Правда - це знання, що несе позитивний або негативний ціннісний заряд. З цієї точки зору будь-яке оціночне судження можна розглядати як «правдиве», якщо воно відповідає справжнім думкам людини [1].

З точки зору комунікативного підходу до правдивості визначальним фактором, що робить правдиве, напівправдиве повідомлення і навіть повне замовчування правди власне «правдою» або «брехнею», є мотив, що спонукає суб'єкта до даної поведінки.

Д.С.Шимановский (1975) визначає правдивість в рамках моральної діяльності. Свідома моральна діяльність, в яку включена правдивість особистості, передбачає наявність морального вибору особистістю певної лінії поведінки та усвідомлення відповідальності за наслідки свого вибору. Завдяки цій рисі правдивість можна відрізнити від зовні схожих, але по суті - інших якостей особистості, а саме - щирості, простоти, відвертості. Велике значення має те, коли, кому, за яких обставин і чому висловлюється правда [6].

Правдивість взаємопов'язана з провідними етичними категоріями. Сама правдивість виступає як один із проявів чесності, в той час як чесність є компонент добра, вираження загального морально-позитивного блага. Добро виступає як моральна сутність і безпосередній моральний критерій правдивості. Справедливість - форма добра, найбільш тісно пов'язана з правдивістю.

У психологічній літературі теоретичні аспекти проблеми правдивості розробляються В.Знаковим (1991,1993) в руслі психології розуміння. На його думку, в ситуаціях міжособистісного спілкування можна говорити про існування принаймні трьох типів розуміння правди суб'єктом - інструментальної, моральної і рефлексивної. Суть інструментальної правди полягає в тому, що суб'єкт, відкрито визнаючи факт скоєння будь-кого вчинку, керується утилітарними (іноді навіть корисливими) цілями або слідує моральному імперативу, написаному моральному судженню «Люди завжди повинні говорити правду». В основі розуміння правди як інструменту, засоби реалізації поведінки в комунікативній ситуації лежить егоцентрична ціннісно-сміслова позиція суб'єкта. Висловлюючи партнерам по спілкуванню те, що вважає правдою, суб'єкт прагне або досягти цілком певної мети, або висловити таким способом свої моральні принципи. Разом з тим можлива реакція на його висловлювання людини, чий вчинок надається гласності, а також мотиви і конкретні обставини скоєння вчинку суб'єкту байдужі: він орієнтований тільки на себе. Незважаючи на участь в діалозі з партнером по спілкуванню, його позиція монологічна [3].

Моральна правда характеризується наступними особливостями. По-перше, необхідність висловлювання правди відповідає свідомій моральній позиції суб'єкта і його мотиваційній моральності. По-друге, психологічним фундаментом моральної позиції виступає уявлення людини про справедливість. Моральна правда заснована на припущеннях про те, як справедливо поводитись по відношенню до людей, а як ні. Для висловлювання такої правди головними є міркування, пов'язані з усвідомленням характеру впливу повідомлення на співрозмовника.

На думку В. Знакова, проблема моральної правди при розгляді її з урахуванням застосовуваних суб'єктом принципів справедливості в ситуаціях спілкування фактично

перетворюється в проблему міжособистісного розуміння. Партнери по спілкуванню тільки в

125

тому випадку зрозуміють вислів про чийсь вчинок саме як моральну правду, якщо, по-перше кожен з них вважає психологічною підставою сказаного один і той же принцип справедливості, і, по-друге, якщо партнери згодні, що застосування цього принципу до обговорюваного вчинку є цілком допустимим і морально виправданим. В іншому випадку відбувається розбіжність моральних оцінок, що іноді призводить до повного взаємного нерозуміння [4].

Третій тип правди - рефлексивна правда - проявляється у висловлюваннях людей з розвинутою здатністю до особистісної та комунікативної рефлексії. У ситуаціях спілкування такі суб'єкти схильні ставити під сумнів адекватність своєї моральної позиції, критично оцінювати якості власної особистості. Вони роблять це головним чином для того, щоб відповісти на питання: чи мають вони моральне право сказати партнеру правду про його недоліки. Для особистості з розвинутою рефлексією морального плану характерні такі риси: тотожність моральних вимог, що пред'являються до себе та інших; прагнення співвіднести зовнішні вимоги до внутрішніх можливостей, суб'єктивними засобами, наявними в розпорядженні особистості і необхідними для виконання необхідного. Прихильники рефлексивної правди замислюються і над формою її вираження: вони приділяють серйозну увагу моральним аргументам, що допомагають людині адекватно сприйняти правду, уникнути конфронтації з нею. Рефлексивна правда - діалогічне психічне утворення, пов'язане з високим розвитком моральної самосвідомості, в першу чергу - з усвідомленням відповідальності за висловлювання правди про поведінку іншої людини, з розвинутою совістю, що дозволяє людині самостійно формулювати моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і виробляти моральну самооцінку своїх вчинків [4].

Аналіз наукової літератури, присвяченій правдивості, показав, що при визначенні сутності даної якості дослідники виділяють як визначальна когнітивну, мотиваційну сторону феномена. У ряді робіт правдивість розглянута як цілісна особистісна характеристика завдяки тому, що вона аналізується в контексті міжособистісних відносин.

З нашої точки зору, правдивість, що розглядається як особлива морально-психологічна якість особистості, включає в свою структуру когнітивний, мотиваційний та поведінковий компоненти.

Література

1. Дубровский Д.И. Полуправда: ее природа и социальные функции / Д.И. Дубровский // Философские науки. – 1990. – № 11. – С. 20-28.
2. Дубровский Д.И. Обман. Философско-психологический анализ / Д.И. Дубровский. – М. – 1994. – 119. с.
3. Знаков В.В. Типы понимания правды о негативных явлениях 1960-1980 гг. / В.В. Знаков // Психологический журнал. – 1991. – Т. 12. – №3. – С. 15-29.
4. Знаков В.В. Понимание субъектом правды о моральном проступке другого человека: нормативная этика и психология нравственного сознания / В.В. Знаков // Психологический журнал. – 1993. – Т.14. – №1. – С. 32-43.
5. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребенка / В.С. Мухина // Психологический журнал. – 1980. – № 5. – С.43-53.

6. Шимановский Д.С. Честность как моральный принцип и качество личности. / Д.С. Шимановский. –М. –1975. – 64с.